

Chroesjtsjovs cadeau

Territoriale conflicten bevatten vaak dezelfde elementen

Territoriale aanspraken zijn van alle tijden en plaatsen. Sommige hebben het verleden niet overleefd, zoals de Belgische claims op 'ons' Zeeuws-Vlaanderen en Limburg in 1919. Andere zijn vrij recent, zoals die van verschillende Aziatische landen op de Spratly-eilanden in de Zuid-Chinese Zee. En er zijn aanspraken die zeker nog gaan komen, zoals die op de Noordpool. Aard en achtergronden zijn steeds anders. Toch zien we een bepaald patroon, waarin dezelfde elementen een rol spelen. Zo ook in het conflict rondom de Krim.

Hans Vermeer is
redacteur van Kleio.

Op de kaart lijkt de Krim vast te liggen aan zowel Oekraïne als Rusland, maar dat is schijn. De landengte Perekop verbindt de Krim wel direct met Oekraïne, maar tussen de Krim en Rusland ligt de Straat van Kertsj. De bouw van de brug over deze zeestraat is toebedeeld aan Arkadi Rotenberg, een jeugdvriend van Poetin. Kaart door Maximilian Dörrbecker.

Elke partij in het conflict zoekt allereerst een basis bij de eigen bevolking, waarbij vaak de kaart van het nationalisme wordt uitgespeeld. Een ander element wordt gevormd door de verschillende motieven die partijen aandragen ter rechtvaardiging van de claim. Daarbij is het ook zo dat het eerder regel dan uitzondering is dat de partijen zich *niet* uitspreken over geopolitieke motieven, waarschijnlijk omdat die vaak heel wat banaler of aardser zijn dan de wel uitgesproken motieven. En dan is er vaak nog een opvallend en graag gehanteerd element: het referendum. Waarvan de uitslag meestal achteraf wordt toegevoegd aan de motieven en dan gezien wordt als de ultieme rechtvaardiging van de claim. In dit artikel laat ik bovenstaande patroon zien aan de hand van het conflict rondom de Krim.

Krimgoud

Het Allard Pierson Museum (APM) in Amsterdam is al ruim twee jaar ongewild partij in het conflict rondom de annexatie van de Krim door Rusland. Dat conflict beheerste in 2014 het nieuws en juist op dat moment toonde het museum kunstvoorwerpen afkomstig uit een viertal musea op de Krim. Daardoor werd het APM in een moeilijke positie gebracht omdat sindsdien zowel de Krimse musea als Oekraïne aanspraak maken op die voorwerpen. Het APM koos voor de veilige weg en laat het oordeel over aan de rechter. Die deed in december 2016 een (voorlopige) uitspraak: de kunstschaten moeten naar Kiev worden vervoerd en daar moet een Oekraïense rechter bepalen wie de rechtmatige eigenaar is. Als dit vonnis in hoger beroep stand

houdt en de schatten gaan naar Kiev, dan is het oordeel van de betreffende rechter voorspelbaar. Want zowel de Nederlandse rechter als de rechter in Oekraïne zal de motivering van beider vonnis baseren op het internationale recht. Dat recht is puur gebaseerd op redelijke, verstandelijke uitgangspunten. En dat stelt heel simpel dat de Krim op het moment van uitlening van de kunstschaten bij Oekraïne hoorde en dat die dus eigendom zijn van dat land.

Maar zoals elke jurist kan uitleggen, is recht niet altijd hetzelfde als rechtvaardigheid en het zal duidelijk zijn dat veel bewoners van de Krim dit oordeel van de rechter ook zo ervaren. Vanuit historisch perspectief vinden zij dit oordeel onjuist.

Russische kentekens

Een aanspraak vanuit historisch perspectief is natuurlijk de achilleshiel van elke territoriale claim omdat ze altijd aanvechtbaar is. Want tot wanneer in het verleden ga je terug? Wat betreft de Krim zouden vanaf de middeleeuwen Tataren, Russen en Oekraïners daar aanspraak op kunnen maken. De Tataren, omdat de Krim vanaf 1402 een kanaat is geweest, schatplichtig aan het Ottomaanse Rijk – misschien volgt er in de toekomst nog wel een claim van Turkije! Rusland, omdat de Krim sinds 1783 onder Catharina de Grote bij Rusland hoorde. En

Oekraïne, omdat Chroesjtsjov de Krim in 1954 cadeau deed aan zijn geboorteland, een vriendschappelijke geste aan een broedervolk dat toen nog behoorde tot de USSR-familie.

Het territoriale conflict rondom de Krim tussen Oekraïne en Rusland ontstond pas na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991. De Krim heeft zich sindsdien verschillende keren uitgesproken vóór aansluiting bij Rusland, eerst in 1991, daarna nog een keer in 2014.

Dus zie hier het dilemma: wat te doen met een gebied dat volgens het internationale recht onwettig geannexeerd is, maar waarvan de bevolking dat juist *wil*? Wat te doen met een gebied waarvan een verslaggever ooit zei dat er geen enkele plek is waar een Oekraïner zich zo'n vreemde in eigen land kan voelen als op de Krim.

Veel mensen op de Krim en in Rusland zullen de (voorlopige) toekenning van het Krimgoud aan Oekraïne als onrechtvaardig ervaren en dat geeft weer aanleiding tot een versnelde russificatie van het schiereiland. Was het daar voor de aansluiting nog twee uur vroeger dan in Moskou, nu is dat al gelijkgeschakeld. Binnenkort zal er betaald worden met Russische roebels, zal er Russisch recht gelden en zullen auto's Russische kentekens hebben. En over niet al te lange tijd zal een negentien kilometer lange brug over de Straat van Kertsj klaar zijn waardoor een rechtstreekse verbinding met Rusland een feit is. ►

Van de vijftiende tot de achttiende eeuw heersten de Tataren over de Krim en delen van Oekraïne. Tijdens het daaropvolgende Russische bewind over die gebieden werden zij steeds meer sociaal en economisch gemarginaliseerd. Na WO II werden de Krim-Tataren op bevel van Stalin gedeporteerd naar Oezbekistan en Oost-Rusland vanwege hun vermeende collaboratie met de Duitsers tijdens de oorlog. Op de foto Tataarse vrouwen tussen 1890 en 1900. Foto: Library of Congress, VS.

Slagveld

Na de officiële goedkeuring van de Doema op 18 maart 2014 om de Krim op te nemen in de Russische Federatie, sprak Poetin over de Krim als 'heilige grond' en 'bakermat van de Russische beschaving'. Dat gevoel deelt hij met vele landgenoten en hij kan wat betreft de annexatie van de Krim dan ook rekenen op grote sympathie bij de eigen bevolking. De Krim is voor veel inwoners immers bekend gebied, onder andere omdat het in de Sovjettijd een geliefd vakantieoord was. Maar bovenal kennen de Russen de Krim omdat het een belangrijke plek inneemt in hun geschiedenisboeken, een plek die volgens de Russen in het Westen niet op waarde wordt geschat. De Krim is door de eeuwen heen een slagveld geweest waar veel Russisch bloed is vergoten.

'Zeeman en soldaat', monument voor 'de heldhaftige verdedigers van Sebastopol'. Foto Aleksander Kaasik.

Alleen al in de stad Sebastopol staan ruim 2300 oorlogsmonumenten die herinneren aan die bloedige perioden in de geschiedenis van de Krim met als hoogte- of dieptepunt twee lange belegeringen die de stad moest ondergaan. Veel monumenten refereren aan de eerste belegering tijdens de Krimoorlog (1853-1856). Maar meer recente verwijzen naar de tweede langdurige belegering tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daar werd van eind oktober 1941 tot juli 1942 een enorme strijd geleverd, een strijd die in dezelfde categorie thuishoort als de Slag om Stalingrad die enkele maanden later zou plaatsvinden. Bij de strijd rond Sebastopol werd door de Duitsers het zwaarste geschut ingezet waarover ze beschikten. De verwoestingen op de Krim en bij Sebastopol in het bijzonder waren dan ook enorm. Churchill en Roosevelt waren diep onder de indruk toen zij in februari 1945 over het schiereiland vlogen op weg naar hun ontmoeting met Stalin in Jalta en met eigen ogen de puinhopen zagen.

Deze Slag om Sebastopol (en de Krim) heeft in het Westen altijd veel minder aandacht gekregen dan de Slag om Stalingrad. Misschien omdat deze belegering eindigde in een Duitse overwinning en daardoor niet (zoals Stalingrad) als keerpunt in de oorlog werd ervaren. Maar in Rusland hebben Stalingrad en Sebastopol dezelfde status.

Zwarte Zeevloot

En met Sebastopol komen we aan bij het geopolitieke motief van Rusland om de Krim te annexeren: het enorme strategische belang van Sebastopol voor Rusland. Deze stad is voor Rusland de enige haven die het gehele jaar door ijsvrij is, maar bovenal is het de stad die sinds 1804 de thuishaven vormt van de Zwarte Zeevloot. Die vloot maakt het bijvoorbeeld voor Rusland mogelijk om een belangrijke rol te spelen op het strijdtonel in het Midden-Oosten.

De vloot heeft ook economisch belang omdat het helpt bij de aanleg van een grote gaspijpleiding voor Russisch gas naar Europa waardoor Oekraïne gemeden kan worden. Door de annexatie van de Krim is het nu mogelijk om een deel van die leiding over land aan te leggen, wat veel goedkoper is dan het alternatief in zee. Gas vormde sowieso voor Rusland een belangrijk geopolitiek motief om tot annexatie van de Krim over te gaan. Want nu kan dat land claims laten gelden op mogelijke gasvoorraden in de Zwarte Zee. Niet onaardig als je bedenkt dat schattingen daarbij uitgaan van zo'n vijfenveertig triljoen kubieke meter.

Referendum

In maart 2014 sprak de bevolking van de Krim zich uit voor een aansluiting bij Rusland. Belangrijk daarbij om te weten is dat het overgrote deel van de bevolking een afspiegeling is van drie bevolkingsgroepen die in het verleden over het schiereiland hebben geheerst: ongeveer zestig procent Russen, vierentwintig procent Oekraïners en twaalf procent Tataren (volgens de telling van 2011). Men beriep zich bij dat referendum op de situatie in Kosovo dat zich in 2008 met westerse steun van Servië had afgescheiden. De uitslag van dat referendum uit 2014 is natuurlijk niet vreemd als je bedenkt dat bijna zestig procent van de bevolking Russisch is. Maar een ander percentage zet wel aan tot twijfel: die aansluiting zou met 96,6 procent van de stemmen zijn goedgekeurd. Terwijl we toch vrij zeker weten dat de Oekraïners – en zeker de Tataren – behoorlijk anti-Russisch zijn! Die waarschijnlijk gegronde twijfel is een van de redenen waarom het Westen het referendum niet erkent. Dat is natuurlijk een legitiem maar niet al te sterk argument, want mét westerse waarnemers erbij zou de uitslag hoogstwaarschijnlijk hetzelfde zijn maar dan met een minder hoog percentage voorstanders. Bovendien wijst Rusland misschien niet ten onrechte naar gelijksoortige

voorbeelden aan westerse zijde. Want verschuilt bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk zich óók niet achter referenda onder de bevolkingen van de Falklands en Gibraltar om hun annexaties in stand te houden? Volgens Rusland het zoveelste bewijs dat het Westen boter op het hoofd heeft en met verschillende maten meet.

In de klas

Bovenstaande casus met betrekking tot de Krim kunt u in uw klas gebruiken als voorbeeld van een territoriaal geschil. Op de website van *Kleio* vindt u de tekst van dit artikel zonder de inleidende en afsluitende passages. Die tekst kunt u voorleggen aan uw leerlingen en gebruiken als uitgangspunt voor een klassengesprek. In dat geval beperkt u zich tot een bespreking van de motieven die de verschillende partijen hebben aangedragen.

U kunt ook een stapje verdergaan en uw leerlingen een oordeel laten vellen over de casus. Zijn zij het eens met de uitspraak van de Nederlandse rechter? Wat verwachten zij dat de rechter in Oekraïne zal gaan beslissen? Wat vinden zij van het verleggen van het probleem naar een rechter in Oekraïne? Vraag uw leerlingen om de casus rondom het Krimgoud te volgen in het nieuws en kom regelmatig op dit onderwerp terug. Op het moment van schrijven is nog niet bekend of de musea op de Krim in hoger beroep gaan tegen de uitspraak. Mocht dat wel het geval zijn, dan moet er uiterlijk half maart 2017 een definitief vonnis van de Nederlandse rechter liggen. Daarna volgt waarschijnlijk het transport naar Kiev en het proces aldaar.

U kunt ten slotte de casus ook breder trekken en de Krim gebruiken als uitgangspunt om uw leerlingen onderzoek te laten doen naar soortgelijke conflicten. Laat ze bijvoorbeeld in groepjes de geschillen onderzoeken rondom Gibraltar, de Falkland-eilanden en de Spratly-eilanden in Zuidoost-Azië. Daarbij zouden de volgende vragen centraal kunnen staan:

1. Welke landen maken aanspraak op dat gebied?
2. Wanneer is dit conflict ontstaan en waarom?
3. Bestaan er verdragen waaraan beide partijen gebonden zijn?
4. Hoe is de huidige samenstelling van de bevolking in dat gebied?
5. Waar wil de bevolking van dat gebied zelf bij horen?
6. Welke uitgesproken motieven voeren de partijen aan als rechtvaardiging van hun claim?
7. Welk onuitgesproken (geopolitiek) motief speelt een belangrijke rol bij de claims?

Als verwerking kunt u de leerlingen een rollenspel laten spelen. Daarbij vormen drie leerlingen een jury van het Internationaal Gerechtshof. De leerlingen binnen elk groepje verdelen zich over de strijdende partijen waar het bij hun casus om gaat. Elke strijdende partij binnen een casus voert voor de jury motieven aan waarom haar claim juist is. De jury luistert naar de motieven van de strijdende partijen en komt ten slotte tot een eensluidend oordeel mét motivering. ■

Boven: Sevastopol is na de oorlog verheven tot 'heldenstad', een status die is toegekend aan slechts tien andere steden (waaronder natuurlijk Stalingrad) en één fort. Foto: VascoPlanet Crimea Photography. Hieronder: Een gevecht tussen Russische kozakken en Krim-Tataren, schildrij door Jozef Brandt, ca. 1890.

Op www.vgnkleio.nl vindt u websites met goede informatie over het conflict op de Krim.